

VASIM MƏMMƏDƏLİYEV
akademik

ANAR İSGƏNDƏROV
tarix elmləri doktoru, professor
E-mail: anarisgandar@gmail.com

HEYDƏR ƏLİYEV VƏ İSLAM DƏYƏRLƏRİ

Açar sözlər: Quran-Kərim, Heydər Əliyev, Təzəpir, müstəqillik, mənəvi dəyərlər, İslam, müqəddəs şəhərlər

Ключевые слова: Коран связанный, Гейдар Алиев, Тазепир, независимость, нравственные ценности, ислам, священные города

Key words. Kuran, Heydar Aliyev, Tezepir, independence, moral virtues, Islam, holy cities

Məlum olduğu kimi, Sovet dövlətinin ideologiyasında sosialist şüarlarla yanaşı ateist təbliğat da xüsusi yer tuturdu və bu ideologiya əsas gücünü islamla mübarizəyə sərf edirdi. Heydər Əliyev həmin təbliğatın mahiyyət və hədəflərini yaxından izləyən və anlayan onun psixoloji ağırlığını öz içində yaşadan canlı bir şahiddir. 1990-cı ildə baş verən 20 Yanvar faciəsindən dərhal sonra sovet ordusunun Azərbaycan xalqına divan tutmasına etiraz edən və 70 il ərzində Azərbaycan xalqını əsarətdə saxlayan Kommunist Partiyasından istefa verən Heydər Əliyev müstəqil Azərbaycana rəhbərlik etdiyi ilk ildə müqəddəs Mədinə və Məkkəni ziyarət etdi. Bunu isə, sadəcə, böyük bir siyasi xadimin, zəngin təcrübəsi olan dövlət adamının ömrünün ahıl çağında öz köklərinə qayıdışı kimi dəyərləndirməklə kifayətlənmək olmaz, bu, eyni zamanda, Allahın hikməti və həqiqətin təntənəsi idi.

1991-ci ilin dekabrında 70 il SSRİ-nin hərbi-siyasi və təbliğat maşını ilə dondurulmuş ateizmin nəhəng buz dağı Haqqın bir anlıq ılıq nəfəsi ilə əriyib yox oldu. Heydər Əliyev 1997-ci ildə Mədinə şəhərindəki Peyğəmbər məscidinin şərəf kitabına yazdığı ürək sözlərində öz duyğularını belə ifadə etmişdi: "Allaha şükür olsun ki, uzun illər qəlbimdə yaşayan arzuma, niyyətimə nail oldum. Bu tarixi hadisə qəlbimdə böyük həyəcan və rahatlıq hissi yaratdı, Allahın böyüklüyünü dərk etdim!" [1].

Bu sözlər Allahın qüdrət və hikmətinin təsdiqi kimi səslənir. Allah sevdiyi bəndələrinə iman bəxş edər, səbr edənlərə müjdə verər, insanların qəlbində olanları bilər, istədiyi bəndəsinə isə hikmət, elm və mərifət bağışlayar. Qurani-Kərimin əl-Bəqərə surəsinin 284-cü ayəsində deyilir: "Göylərdə və Yerdə nə varsa, hamısı Allaha məxsusdur. Siz ürəyinizdə olanı zahirə çıxarsanız da, çıxarmasanız da Allah ona müvafiq sizinlə haqq-hesab çəkər. Allah istədiyini bağışlayar, istədiyinə də əzab verər. Allah, hər şeyə qadirdir!" [2, s.50].

Heydər Əliyev Azərbaycanın müstəqilliyinin ilk illərində hakimiyyətə qayıdarkən yenidən müstəqilliyini elan edən ölkəmiz öz tarixinin mürəkkəb, çətin və ağır illərini yaşayırdı. Qafqazın əsas ölkəsi sayılan, öz zəngin enerji qaynaqları, coğrafi-siyasi mövqeyi və insan potensialı ilə seçilən bu gənc respublika aşağıdakı ciddi böhranlarla üzləşmişdi: xarici təcavüz və Qarabağ münaqişəsi, köhnə siyasi-ideoloji sistemin dağılması ilə ölkə daxilində hakimiyyət boşluğu və hərə-mərclik meyilləri, cəmiyyətin psixoloji durumunda müşahidə edilən ümitsiz-

lik, inamsızlıq və çaşqınlıq, əxlaqi-mənəvi mühitdə baş verən qeyri-müəyyənlik, insanlarda və cəmiyyətdə özünəgüvənmə hissələrinin zəifləməsi.

Belə bir məqamda, həm öz siyasi təcrübəsi və intellekti ilə xarici amillərin təsirini zəiflətməyə və neytrallaşdırmağa qadir olan, ölkədaxili ixtilafı və hərəc - mərciyyəni cilovlaya bilən qüdrətli dövlət xadimi, həm də cəmiyyətin inamını özünə qaytarmağı, burada milli-mənəvi birlik mühiti yaratmağı bacaran müdrik el ağsaqqalına ehtiyac vardı. Heydər Əliyev, məhz ağır böhran şəraitində bütün lazımi siyasi, ictimai və mənəvi keyfiyyətləri özündə birləşdirən bütöv bir şəxsiyyət kimi Azərbaycan xalqının qabağına çıxaraq bütün sahələr üzrə düşünülmüş məntiqi ardıcılıqla gərgin fəaliyyətə başladı.

Yeni dünya düzənindəki vəziyyəti nəzərə alaraq, həm Qərbi və Avropa ilə, həm də Rusiya, Yaxın Şərq və Asiya ölkələri ilə əlaqələr yaradan Azərbaycan rəhbəri ölkənin İslam dünyasının bir parçası olmasına xüsusi önəm verirdi. Uzun müddət Sovet sistemində fəaliyyət göstərən Heydər Əliyev Şərq mentalitetini və Şərq dəyərlərini yaşadan, milli-mənəvi keyfiyyətlərə böyük əhəmiyyət verən, eyni zamanda, müasir dünyada baş verən proseslərin nəbzini tutmaqla pragmatik gerçəkliyi dərinlən dərk edən bir şəxsiyyət idi. O, Azərbaycanı dıçar olduğu ağır böhrandan çıxarmaq üçün balanslaşdırılmış siyasi gedişlər etməklə yanaşı, sovetlərdən sonra cəmiyyətin öz milli-mənəvi köklərinə qayıdışı üçün mühüm addımlar atdı. Ölkədə dini-mənəvi dəyərlərə və İslama münasibətin nəzəri əsaslarını irəli sürməklə yanaşı, onların təşəkkülü və inkişafı üçün əməli işlər görməyə başladı. Digər bir tərəfdən, Azərbaycan ilə Şərq ölkələri, xüsusilə ərəb və İslam dünyası arasında çoxsahəli əlaqələrin qurulması, genişlənməsi və möhkəmlənməsi üçün ictimai-siyasi, elmi-mədəni və mənəvi zəmin hazırladı.

Ümumiyyətlə, yeni tarixi şəraitdə Azərbaycanın qarşılaşdığı böhranlardan çıxaraq özünə güvənməsi üçün ümummilli dirçəliş konsepsiyasına böyük ehtiyac var idi. Bu ideologiya, həm milli adət-ənənələrə və dini-mənəvi dəyərlərə söykənməli, həm də Azərbaycanın çağdaş dünyaya qovuşmasını təmin etməli idi. Deməli, yenidən müstəqilliyə qədəm qoyan ölkə dünyada gedən demokratiya, inkişaf və qloballaşma prosesindən geridə qalmamalı, həm milli mədəniyyətini və simasını, mənəvi özəlliyini yaşatmalı, həm də başqa mədəniyyət və dinlərlə dözümlülük şəraitində münasibət qurmalı idi. Bu olduqca çətin və həssas məsələnin düzgün həlli üçün düşünülmüş və ölçülüb-biçilmiş addımlar atılması tarixi zərurət kimi qarşıya qoyulmuşdu. Sovet ideologiyasının sürətlə çökməsindən sonra, Azərbaycan xalqının yenidən öz milli-mənəvi dəyərlərinə qayıdışı təbii bir prosesə çevrildi və burada İslam xüsusi bir yer tutdu. Ona görə Azərbaycanın rəhbəri ölkənin islamla münasibətini düzgün və sağlam müstəvidə həll etməyə girişdi. Bununla bağlı bir neçə məqamı ümumiləşdirmək olar:

- 1.İslam Azərbaycan xalqının dini etiqadı olmaqla milli mədəniyyətinin tərkib hissəsidir.
- 2.Din cəmiyyətin milli, əxlaqi və mənəvi bütövlüyünün önəmli amili kimi çıxış edir.
- 3.Müasir dövrdə dövlət-din münasibətlərinin düzgün tənzimlənməsinə ehtiyac duyulur.
- 4.Dinlər və xalqlar arasında anlaşma və dialoq yeni beynəlxalq şəraitin əsas tələblərindən biridir.

Ümumiyyətlə, islam Azərbaycan xalqının çox önəmli və zəngin milli-mənəvi atributu sayılırdı və bu ölkənin beynəlxalq aləmdə gerçək siyasi, iqtisadi müstəqilliyini qoruması, öz milli simasını və varlığını saxlaması üçün həmin zəngin xəzinəyə müraciət etməsi lazım gəlirdi. Heydər Əliyev bütün işlərdə olduğu kimi, burada da, həm məsələnin nəzəri cəhətlərini bilən, onu düzgün həyatı məcraya istiqamətləndirən rəhbər, həm də onun icra mexanizmini tənzimləyən praktik bir dövlət xadimi kimi fəaliyyət göstərdi. Prezident dəfələrlə din xadimləri və ruhanilərlə görüşdü, məscid və ziyarətgahlara baş çəkdi, bütün dini mərasim və bayramlar-

Tarix və onun problemləri, №2 2013

da xalqa müraciət etdi, bir sıra mərasimlərdə özü iştirak etməklə camaatla və möminlərlə ünsiyyətə girdi. O, dini məsələlərə özünəxas bir maraqla, həssaslıqla yanaşırdı, hadisələrin seyrçisi yox, fəal iştirakçısı olaraq onun əsas istiqamətlərini müəyyənləşdirirdi. O, dinin, daha doğrusu, İslamın müasir Azərbaycan cəmiyyətində tutduğu yeri açıb göstərmək, məqsəd və məramını lüzumsuz yad ideoloji cərəyanların, qeyri-ənənəvi dini firqələrin və missioner təşkilatların pozucu fəaliyyəti və təxribatlarının qarşısını almaq üçün ölkədə dini işləri tənzimləmək, dövlət-din, müasirlik-din münasibətlərini sağlam bir müstəvidə qurmaq üçün müdrik addımlar atdı. İslam mənəvi cəhətdən sağlam insanların və sağlam cəmiyyətin qaynağıdır. Sağlam cəmiyyət isə güclü və sarsılmaz dövlətçiliyin əsas sütunudur. Sağlam cəmiyyəti və güclü dövləti olan xalq bütün problemləri həll etməyə, öz işıqlı gələcəyini qurmağa, müasir dünyanın inkişaf və tərəqqi karvanına qoşulmağa qadirdir.

Dinə münasibətin aydın təzahürü, dini dəyərlərin əhəmiyyətinin dərinədən anlaşılması dövrə, zamana həmin konseptual siyasi baxışın çox mühüm tərkib hissəsi kimi diqqəti cəkir. Bu bağlılıq, bu vəhdət-bütünlükdə konsepsiyanın dəyərliliyini və uğurunu təmin edəcək dərəcədə önəmlidir. Din həm milli mədəniyyətin, xalqın ruhi-mənəvi dəyərlərinin əsasını təşkil edir, həm də müasir həyatda ön mövqeyə keçir və həqiqət axtaran, inamla yaşamaq istəyən müasir insan getdikcə daha çox dinə tapınır.

Müstəqilliyə qovuşandan sonra Azərbaycanda da dinə kütləvi qayıdış müşahidə edilir, hər cür yasaqlar, məhdudiyətlər aradan qalxır, çoxlu məscidlər tikilir, dini mərasimlər geniş qeyd edilir, dini təhsilə meyl sürətlə artır. Bütün bunlar çox yaxşıdır, lakin həmin proses müəyyən cətinliklər, problemlər də doğururdu. Dinə qayıdış bəzən dəb kimi başa düşülürdü, halbuki, dəblə həqiqi inam, saf etiqad uyuşmur. İnam ruhi ehtiyacdən doğmalıdır. Buna görə də, dinə qayıdış dərin, əsaslı olduğu kimi, həm də səmimi olmalı, düzgün təməl üzərində qurulmalıdır. Əsas məqsəd budur və Heydər Əliyevin dinlə bağlı qayğı və düşüncələrinin də elə məzmununu bu amil müəyyənləşdirdi.

Müsitəqil Azərbaycana rəhbərlik etdiyi dövrdə Heydər Əliyevin ölkədəki prosesləri həmişə həssaslıqla izlədiyini, ən müxtəlif dini məsələlərin həllinə diqqətlə yanaşdığını görürük. Təsadüfi deyil ki, onun, istər əməli fəaliyyətində, istərsə də elmi nəzəri irsində dinlə bağlı tədbirlər, mülahizələr mühüm yer tutur. Ölkə başçısı mütəfəkkir siyasətçi kimi həm tarixi, həm də müasir aspektdə dindən ardıcıl surətdə söhbət açmışdır. Onun dinlə bağlı həyata keçirdiyi mühüm əməli işlər və söylədiyi dərin fikirlər bir-biri ilə daxilən bağlanır, sözü ilə işi bir-birini tamamlayan böyük dövlət xadiminin fəaliyyətinin, düşüncələrinin mühüm bir sahəsini dolğun şəkildə göz önündə canlandırır.

Dindarlarla mütəmadi görüşlərdən tutmuş elmi müşavirələrə cənab ən müxtəlif tədbirlərdəki söhbətlərində, çıxışlarında Heydər Əliyev dönə-dönə ən yaxın tarixi dövrün neqativ təcrübəsinə müraciət edir, Sovet dövlətinin dinə münasibətinin acı həqiqətlərini yada salır. Bundan məqsəd həmin yanlış siyasətin mahiyyətini açıb göstərmək, onun ibrətamizliyi üzərində bizi düşündürməkdir.

Məlumdur ki, sovet ideologiyasında ateizm təbliğatı xüsusi yer tutur, elmi-texniki tərəqqinin yaratdığı geniş imkanlardan bəhrələnməyə təkidlə Allaha etiqadsızlıq təlqin edilirdi. Lakin nə 70 il hökmranlıq edən ideologiya, nə də ateist dünyagörüşü Sovet dövlətini dağılmaqdan xilas edə bildi. Bunun səbəbləri haqqında dünyanın bir çox siyasətçiləri və mütəxəssisləri müxtəlif fikirlər söyləmişlər. Dərinləşən iqtisadi böhran və bunu müşayiət edən siyasi hərə-mərclik həmin süqutun əsas amilləri kimi irəli sürülmüşdür. Maraqlıdır ki, Heydər Əliyevin şərhlərində həmin amillərlə yanaşı, ideoloji sahələr də vurğulanır. Belə nəticəyə gəlmək

olar ki, zahirən çox qüvvətli, möhtəşəm görünən sovet ideologiyası, əslində, saxta, çürük təmələ söykənirdi. Buna görə həmin ideologiyanın da, onun insanları haqq yolundan uzaqlaşdıran təbliğatının da məğlubiyyəti qaçılmaz idi və dünyanın altıda bir hissəsinə hökmranlıq edən dövlətin bir göz qırpmındaca çöküşünü Allahın cəzası kimi anlamaq mümkündür.

Heydər Əliyev hələ prezident seçilməzdən əvvəl 5 sentyabr 1993-cü ildə "Təzəpir" məscidində Peyğəmbər əleyhissəlamın mövludu münasibəti ilə keçirilən mərasimdəki çıxışında Azərbaycan xalqının bir müddət öz dinindən uzaq düşməsi səbəbləri, bunun acınacaqlı nəticələri üzərində dayanır və məsələyə, həm də qeyd etdiyimiz aspektdən yanaşırdı. Əlbəttə, Azərbaycan xalqının da, keçmiş SSRİ-nin tərkibində yaşayan digər müsəlman xalqlarının da öz dinindən təcrid olunmasının birbaşa səbəbkarı sovet siyasi-ideoloji sistemi idi və bu mülahizə Heydər Əliyevin təhlillərində həmişə ön plana çəkilirdi. Lakin həmin hadisəni, ehtimal şəklində olsa da, eyni zamanda, Allahın sınağı kimi mənalandırmaqla daha geniş dini-fəlsəfi düşüncələr müstəvisinə çıxardaraq deyirdi: "Azərbaycan xalqı uzun müddət öz dinindən məhrum olmuşdur. Bu, əlbəttə, bizim üçün acınacaqlı bir haldır. Ancaq bu nə sizdən, nə də məndən asılı idi. Ola bilər ki, bu Allahın işidir. Və bu da bir imtahandır ki, görsünlər insan öz dinindən məhrum olandan sonra nə bələlara düşür və öz dininə qayıdandan sonra nə qədər xoşbəxtlik əldə edir" [3, s.500].

Məsələnin bu şəkildə qoyuluşu dini baxımdan da əsaslı görünür. Məlumdur ki, Qurani-Kərim Allahın öz bəndələrini müxtəlif vasitələrlə imtahana çəkdiyini dəfələrlə bizə bildirir. Məsələn, "əl-Bəqərə" surəsi, 155-157-ci ayələrdə müsibətlə üzləşən Allah bəndələri səbrə dəvət edilir, belə olduqda onları Rəbbi tərəfindən bağışlanması və rəhmət gözləyir. Düşünmək olar ki, görünür, Azərbaycan müsəlmanları da SSRİ-nin tərkibində (digər müsəlmanlar kimi) belə bir sınağa məruz qalmış, lakin Allahın rəğbəti yenidən onların öz dininə qayıtmasına fürsət vermişdir. Müxtəlif səbəblər üzündən öz dinindən uzaq düşənlər, adətən, böyük müsibət və məhrumiyətlərlə üzləşir, lakin yenidən haqq yolunu tapıb Allaha doğru qayıdarkən onlar həqiqi xoşbəxtlik anlarını yaşayırlar.

Bunu Azərbaycanın timsalında da aydın görmək mümkündür. Müstəqillik dövründə yenidən öz dininə qovuşmaq imkanı əldə etməsi Azərbaycan müsəlmanlarında ruh yüksəkliyi, sevinc hissi doğurur. Buna görə də sovet ideologiyasının anti din və xüsusilə anti islam təbliğatından danışarkən Heydər Əliyev, mahiyyətinə dərinədən bələd olduğu bu tarixçəni adətən dini-mənəvi dəyərlərə qayıdışın zəruriliyini və əhəmiyyətini vurğulamaqla tamamlayır. Müdrik və uzaqgörən siyasətçi kimi həmin prosesin indiki tarixi dövərdə Azərbaycan cəmiyyətinin sağlam əsaslarla yenidən təşəkkülü və inkişafı, milli-mənəvi bütövlüyü və onda özünəgüvənə psixologiyasının bərpası üçün önəmini müəyyənləşdirir.

Azərbaycan rəhbəri məruzə və çıxışlarında öz xalqının doğma dinindən zorla uzaq Salınarkən keçirdiyi iztirabları daima yada salır. Bunda məqsəd, heç də, insanları təsirləndirmək və sarsıtmaq deyildi. Hərçənd ibrətamiz nəticələr üçün emosional-psixoloji yaşantıların da əhəmiyyəti az deyil. Ancaq məqsəd daha böyükdür: yaxın keçmişin acı həqiqətlərinin xatırlanması, bunların bir daha təkrar olunmasının mümkünsüzlüyünü açıqlamaq və şüurlara təlqin etmək naminə idi. Yəqin buna görə də 1998-ci ilin oktyabrında Bakıda keçirilən "Müasirlik və dini-mənəvi dəyərlər" adlı Beynəlxalq konfransdakı geniş çıxışında Heydər Əliyev sovet hakimiyyəti dövründə dinə qarşı aparılmış total və fasiləsiz mübarizənin üzərində ətraflı dayanmağı lazım bilir, həmin mübarizənin təkə bir ölkəyə qarşı yox, nəticə etibarılı ilə bütünlüklə bəşəriyyətə qarşı yönəldiyini bəyan edir: "Məlumdur ki, biz 70 il kommunist ideologiyası ilə tərbiyələnərək dinimizdən və dinin bizə bəxş etdiyi mənəvi dəyərlərdən məhrum olmuşuq. Kommu-

Tarix və onun problemləri, №2 2013

nist ideologiyasının bəşəriyyətə vurduğu zərbələrdən ən böyüyü 70 il ərzində dinə qarşı aparılmış təbliğat, xüsusən dinin qadağan olunması və təhrif edilməsi olmuşdur" [4, s.58].

Sovet hakimiyyətinin dinlə amansız və aramsız mücadiləsi, heç şübhəsiz, sosializmin ictimai-ideoloji mahiyyətindən doğurdu. Lakin həmin təcrübə belə düşünməyə əsas verir ki, sovet ideologiyası dini nüfuzdan salmaqla öz rəhbərlərini bütəldirmək üçün yol açmağa çalışdı. Yəqin, elə buna görə də, sovet hakimiyyəti bu yolda ona mane olacaq ən başlıca qüvvəyə-ilahi dinlərə, xüsusilə, İslama qarşı amansız olmuşdur. Çünki İslam dini, Qurani-Kərim yalnız bir Qadir Allaha tapınmağı önə çəkməklə, hər cür bütperəstlik meyllərini rədd etmişdir. İslamda insan Allahın bəndəsi olaraq təkəcə Ona ibadət edir və Ondan yardım diləyir [2, s.2].

Sovet ideologiyası bir tərəfdən dini qadağan edirsə, başqa bir tərəfdən onu bütün vasitələrlə təhrif etməklə ictimaiyyətin gözündən salmağa çalışdı. Heydər Əliyev bu məsələni də nəzərdən qaçırmır, sovet ateist təbliğatının acizliyini həm də bu amillə izah edirdi. O, Beynəlxalq konfransda sözüünə davam edərək bütün səylərinə baxmayaraq, sovet sisteminin dini hisslər, islam həqiqətlərinin ucalığı qarşısında duruş gətirə bilmədiyini qeyd edir, həmin sistemin sürətlə çökməsini buna canlı misal çəkir: "Ancaq, eyni zamanda, bu tarix onu da göstərir ki, din və o cümlədən bizim mənsub olduğumuz islam dini o qədər qüdrətə malikdir ki, heç bir ideologiya, heç bir hakimiyyət və heç bir hökmdar onunla bacara bilməz və 70 illik tarix də göstərir ki, bunu bacara bilməzdi" [4, s.59].

Qurani-Kərim haqq din olan İslama qarşı bütün kafirlərin, müşriklərin və münafıqların həmişə çalışdıklarını, lakin onların uğursuzluğa düşər olacaqlarını ilahi xəbərdarlıqla bütün bədxahlara bildirir. Allahın dininə qarşı olanlar bu nuru söndürməyə çalışsalar da bacarmazlar. "ət-Tövbə" surəsinin 32-ci ayəsində deyilir: "Onlar Allahın nurunu (dəlillərini, islam dinini, Qurani) batil sözləri ilə söndürmək istəyirlər. Allah isə kafirlərin xoşuna gəlməsə də, ancaq öz nurunu (dinini) tamamlamaq istər" [2, s.193].

Azərbaycan lideri 9-11 dekabr 1998-ci ildə Bakıda keçirilən başqa bir toplantıda, "İslam sivilizasiyası Qafqazda" adlı Beynəlxalq konfransdakı çıxışında öz konkret müşahidələri və qənaətləri əsasında sovet siyasi-ideoloji sisteminin dinə qarşı yönəlmiş siyasətinin görünən və görünməyən tərəflərindən söhbət açır, bir daha həmin mübarizənin məğlubiyyətlə nəticələnməsinin qanunauyğunluğuna diqqəti cəlb edir, bu məğlubiyyəti dini hisslərin xalqın həyatına, mənəviyyətinə atdığı rişələrin güclü və dərin olması ilə izah edir: "Sovetlər İttifaqının mövcud olduğu 70 il ərzində onun ərazisində din yasaq, qadağan edilmiş, ateizm təbliğatı aparılmışdır. Dinə qarşı çox kəskin mübarizə aparılmış, allahsızlıq, dini inkar etmək o illərdə kommunist ideologiyasının əsasını təşkil etmişdir. Biz bu dövrü yaşamışıq və indi, Azərbaycan öz müstəqilliyini bərpa edəndən sonra tarixi nöqtəyi-nəzərdən qısa bir zamanda dinin, o cümlədən İslam dininin nə qədər dərin kökləri olduğunu daha da çox dərk etmiş oluruq" [5].

Heydər Əliyev yaxın keçmişin tarixi təcrübəsinin obyektiv mənzərəsini rəsm edir, buna görə də onun təhlil və qiymətləri sərrast və inandırıcı səslənir. Ümumiyyətlə, bu mühakimələr fakta əsaslanması və məntiqi ardıcılığı ilə seçilir. Daha sonra Heydər Əliyev deyir: "Qısa bir zamanda məlum oldu ki, əgər Azərbaycanda kommunist ideologiyası - yası 70 il yox, 170 il də hökm sürmüş olsaydı, insanları İslam dinindən ayırmaq mümkün olmayacaqdı. Bu artıq faktır. Eyni zamanda, bu, İslam dininin nə qədər böyük gücə malik olduğunu sübut edir" [5].

Heydər Əliyev Naxçıvanda tikilən məscidin açılışında söylədiyi geniş nitqində bu incə məsələyə toxunaraq bildirirdi ki, o, Sovetlər İttifaqında yüksək vəzifə tutmuşdu və bu sayaq vəzifəli şəxslər dindən uzaq olmalı idilər. Kommunist Partiyasında və siyasi hakimiyyətdə yüksək yer tutmasına baxmayaraq, Allah daim onun qəlbində olmuş, amma şəraitə görə bunu

bürüzə verə bilməmişdir. Bütün bunlar şəxsiyyətin daxilində iztirablar doğururdu. Azərbaycan rəhbəri tarixi həqiqəti etiraf etməklə, həm də həmin mənəvi-pisixoloji yaşantıları hiss etdirirdi. Bu yolla İslama qarşı aparılan qərəzli təbliğatın cəmiyyətə vurduğu mənəvi ziyana diqqəti yönəldirdi. "İslam sivilizasiyası Qafqazda" adlı Beynəlxalq konfransda söylədiyi fikirlər olduqca maraqlıdır: "Sovet hakimiyyəti dövründə dünyaya gəlmiş, yaşamış nəsillər, bəlkə də, o vaxtkı güclü təbliğat nəticəsində dinin, bizim üçün isə, ələlxüsus, islam dininin bu qədər zəngin mənəvi dəyərlərə, bu qədər dərin köklərə malik olduğunu anlaya bilmirdilər. Biz özümüz də bunu anlaya bilmirdik. Mən bunu etiraf edirəm" [8].

Azərbaycan rəhbərinin dedikləri bir neçə mühüm məsələni dövrün tarixi həqiqətləri səviyyəsində açıqlayır və ümumiləşdirir: birincisi, sovet ideoloji siyasi sistemi müsəlmanları öz dinindən, dinin zəngin mənəvi dəyərlərindən, islam maarifindən uzaq saxlayırdı, çünki bu dəyərlərin gücünü bildiyinə görə yəqin edirdi ki, cəmiyyətdə sovet ideologiyasının təsiri azalır, İslama meyil rəsmi ideologiyanı üstələyir. Heydər Əliyev təsdiq edir ki, bizi bu dəyərlərdən qəsdən uzaqlaşdırırdılar. Başqa bir tərəfdən, bolşeviklər dinə və xüsusilə, islama qarşı mübarizədə həm ideoloji-siyasi təbliğat vasitələrindən istifadə etməklə gerçək dini maarifin qarşısını alır və islam dəyərlərini təhrif edir, həm də zorakılıq yolu ilə dini təsisatları və məscidləri, müqəddəs ziyarət yerlərini məhv edir, onların yerinə anbar və bu tipli binalar tikirdilər. Hətta məscid və ziyarətgahları partladıb darmadağın etməkdən belə çəkinmirdilər. Bunda məqsəd isə dini atributları ictimaiyyətin və xüsusilə yeni nəslin şüurundan silmək olub. Azərbaycanın əksər bölgələrində məscidlər, minarələr sökülmüş, ümumi bina isə təsərrüfat işləri üçün istifadə edilmişdir. Yeni nəsil bunlardan xəbərsiz idi. Digər bir tərəfdən ruhanilər və dini şəxslər təqib edilirdi, hətta dindən uzaqlaşanlara allahsızlıq kitabçası kimi vəsiqə verilirdi. Təkcə Quran və islam maarifinə aid dini kitablar deyil, ərəb əlifbası ilə yazılmış çoxlu elmi, fəlsəfi, mühüm əhəmiyyət kəsb edən tarixi və ədəbi sərəvətlər də məhv edilirdi. Əslində xalqın tarixi yaddaşının üstündən qələm çəkmək siyasəti yeridilirdi.

Heydər Əliyev çıxışlarında bu barədə acı təəssüf hissi ilə dönə-dönə danışır. "Bibiheybət" məscidini 1994-cü ildə ziyarət edərkən bu müqəddəs ocağın necə vəhşiliklə dağıdılmasını yada salır. Burada yeni bir məscidin tikilməsi barədə qərar verir. Bu məscid kompleksi 1998-ci ilin may ayında tikilib başa çatdı və Prezident həmin açılışda çıxış edərək bir daha göstərdi ki, nə fiziki zor və məhv etmə, nə də siyasi-ideoloji təbliğat maşını insanların etiqadını sındıra bilməmişdir.

Heydər Əliyev 1-2 oktyabr 1998-ci ildə Bakıda Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin Elmi-Dini Şurasının keçirdiyi "Müasirlik və dini-mənəvi dəyərlər" adlı Beynəlxalq konfransda bu barədə bəhs edərək belə söyləmişdir: "Təsəvvür edin, o yer müqəddəs yerdir. Orada 8-ci əsrdə həzrəti Hökümənin qəbri olmuşdur. İmam Rzanın bacısı həzrəti Hökümənin qəbri üzərində vaxtilə insanlar məscid qurmuşdular və ora ziyarətgaha çevrilmişdi. Ancaq o müqəddəs yer, müsəlmanların, tək Azərbaycandan yox, dünyanın bir çox yerlərindən gələn müsəlmanların ziyarət etdiyi müqəddəs ocaq 1933-cü ildə partladılmışdır, dağıdılmışdır. Məscidi partladılar, dağıdıblar, yerlə yeksan ediblər, amma insanlar ayağını o yerdən çəkməyiblər. Həmişə "Bibiheybət" piri-bizdə ona pir deyirlər - müsəlmanların ziyarət yeri olubdur, müsəlmanlar gedib orada, o yerə öz ehtiramını bildiriblər, Allah yolunda nəzirlərini veriblər və o yeri yaşadıblar" [6, s.49].

Heydər Əliyev həmin konfransda bu tipli başqa faktları da yada salır. Belə ki, Sovetlər zamanı İslama qarşı aparılan mübarizə nəticəsində yüzlərlə məscid və ziyarətgah məhv edilmişdi. Azərbaycan müstəqillik əldə edərkən ölkədə cəmi 18 məscid fəaliyyət göstərirdi.

Tarix və onun problemləri, №2 2013

Lakin qısa bir vaxtda, yəni 7 il ərzində 1000-dən artıq məscid tikilmişdir. O, bu barədə sözlərini belə yekunlaşdırır: "İndi Azərbaycanda 1000-dən artıq məscid var. Demək, insanların hamısının qəlbində məscid intizarı, məscid arzusu (məscid Allah evidir) o qədər yaşayıb ki, qısa bir zamanda hökumətin, dövlətin heç bir köməyi, vəsaiti olmadan məscidlər tikilibdir. Bu mənim dediklərimə əyani sübutdur" [6, s.52].

ƏDƏBİYYAT

- 1.Əliyev Heydər. Xalqımızın birliyi və dövlətimizin düzgün siyasəti sayəsində müstəqilliyimizi qoruyub saxlayacaq, daha da möhkəmləndirəcəyik // «Azərbaycan» qəzeti, 28 may 1998.
- 2.Qurani-Kərim. B., 1997.
- 3.Qətiyyətin təntənəsi (sənədli xronika). B., - "Azərənəşr", 1995.
- 4.Əliyev Heydər. Müstəqillik yolu (Seçilmiş fikirlər). B., 1997
- 5.Əliyev Heydər. Azərbaycan XXI əsrin və üçüncü minilliyin ayrıcında. Yeni 2001-ci il, yeni əs r və üçüncü minillik münasibətilə Azərbaycan xalqına müraciət // «Azərbaycan qəzeti», 30 dekabr 2000.
- 6.İsgəndərov Anar. Təzəpir, B., - "Qismət", 2008.
- 7.Əliyev Heydər. Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi əbədi, dönməz və sarsılmazdır. «Azərbaycan» qəzeti, 28 may 1997.
- 8.Əliyev Heydər. Azərbaycan dövləti bundan sonra da yaşayacaq və müstəqilliyi əbədi, daimi olacaqdır // «Respublika» qəzeti, 18 oktyabr 2001.
- 9.Əliyev Heydər. Müstəqil Azərbaycan hüquqi dövlət quruculuğu, demokratiya və bazar iqtisadiyyatı yolu ilə inamla irəliləyir / «Respublika» qəzeti, 18 oktyabr 2002.

ВАСИМ МАМЕДАЛИЕВ
академик

АНАР ИСКАНДЕРОВ
д.и.н., профессор

ГЕЙДАР АЛИЕВ И ИСЛАМСКИЕ ЦЕННОСТИ

В статье нашло свое отражение какое огромное значение придавал исламским ценностям общенациональный лидер азербайджанского народа Гейдар Алиев во время своего правления. Известно что, советская идеология вела непримиримую борьбу с исламом и его ценностями. Запрещенные в течении семидесяти лет в Азербайджане исламские ценности были возрождены и стали действенной в повседневной жизни азербайджанского народа в годы правления Гейдара Алиева.

VASIM MAMMADALIYEV
academic

ANAR ISGANDAROV
Prof.Dr.

HEYDAR ALIYEV AND ISLAMIC VALUES

The article reflects national leader of Azerbaijan, Haydar Aliyev's care for Islamic values. As it known, Soviet ideology was fighting against Islam. After 70 years, during the presidency of Heydar Aliyev Islamic virtues and values were restored in Azerbaijan.